

**СУ „Св. Климен Охридски“
Богословски факултет**

РЕЦЕНЗИЯ

ОТ

Доц. д-р Костадин Кирилов Нушев

**на дисертационен труд за придобиване на
образователна и научна степен “доктор”
по професионално направление 2.4. Религия и теология**

Автор на дисертационния труд: Петър Петков Узунов

*Тема на дисертацията: “ Синергията в антропологичното учение на преподобни
Максим Изповедник ”*

Научен ръководител: Проф. д-р Иван Христов

Представеният за рецензия и публична защита дисертационен труд на Петър Узунов обхваща обем от 178 стандартни машинописни страници, разпределени в рамките на предговор, увод, три обособени глави, заключение и библиография. Научните изследвания по темата на дисертацията са проведени в Катедра „Систематическо богословие” при Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ по време на докторантура по Християнска философия под научното ръководство на проф. д-р Иван Христов.

1. Общо описание на дисертационния труд

Дисертационният труд е посветен на важен и актуален научно-изследователски проблем от областта на християнската антропология и православната аскетика, който има непосредствено научно-богословско значение и важно приложно измерение за православното систематическо богословие. Актуалността на изследвания проблем за синергията в християнската антропология на св. Максим Изповедник, и значението на неговите богословски възгледи за православната църковна традиция и съвременната богословска наука, се определя и от факта, че този богословски въпрос е сравнително по-слабо проучен в нашата специализирана богословска и религиозно-философска научна литература, а през последните десетилетия провокира вниманието на много учени и изследователи от различни богословски и други научни специалности.

В структурно и композиционно отношение дисертацията е изградена по класически модел от увод, три основни глави, които предлагат систематичен подход към темата, заключение и библиография с необходимите индекси и съкращения на първична литература и използваните патристични извори и релевантни източници. Това разпределение на съдържанието в представения дисертационен труд съответства на избрания научен и методологичен подход към темата, на целите и задачите за богословско-систематично обследване, критичен анализ и логическо подреждане на основните проблемни аспекти на темата като кореспондира с предмета и обекта на изследването. Систематичният поглед към богословието на св. Максим Изповедник и избраното проблемно поле на изследване, от гледна точка на православната християнска традиция на Църквата, е разгърнат в рамките на добре изграден концептуален модел за проучване на основните аспекти на проблема за синергията в богословската антропология на светия отец.

2. Актуалност на научната проблематика, предмет, цел, задачи и методология на изследването

В увода към дисертационния труд (с.с.6-17) дисертантът излага своята концепция и методология и аргументирано обосновава избора на предмета и обекта на своето изследване. Поставените цели и задачи на дисертационния труд предполагат задълбочено вникване в основния корпус от светоотечески съчинения и богословски творения на св. Максим Изповедник и прилагане на комплексен богословски, философски, културно-исторически и антропологичен анализ на проблематиката за синергията в антропологичното учение на светия изповедник в контекста на неговата православна христология и учението за подвижническия живот на християните в благодатния път на спасението в Църквата. Тази проблемна постановка на изследването, предметно-обектната област, заедно с целите и задачите на проучване, мотивират и определят избора на специфичния богословски инструментариум и комплексен методологичен подход към проблема.

В представеното докторско изследване за синергията в богословската антропология на св. Максим Изповедник се съчетават християнски философски подход към темата с историко-критични и богословско-систематични методи на изследване и анализ на основните богословски въпроси на вярата и доктриналната система на Православието с акцент върху онтологичния модел в учението на светия отец, темите за сътвореняването на човека по Божий образ, грехопадението и изкуплението, христологичните основи на учението за човека и благодатното обновление на неговия живот по пътя на богоуподобяването и спасението. Научният характер и обем на използваната първична и критична литература съответства на спецификата на изследваната проблематика, кореспондира непосредствено с предмета и обекта на проучване в дисертационния труд и свидетелства за библиографската осведоменост и подготовка на дисертанта за самостоятелно и критично научно изследване по темата.

3. Структура и план на дисертационното изследване

Първата глава от дисертационния труд (с.с.18-33) е посветена на проблематиката за формиране на богословската система на св. Максим Изповедник в контекста на христологическите спорове и проследяване на ролята и значението на основните авторитети за изграждане на неговата богословска мисъл. Тук е отделено внимание на ролята на Кападокийското богословие и Ареопагитския корпус за формиране на диофизитската и диотелитска христология на светия отец и очертаване на контурите на неговото учение за човека. В центъра на богословския анализ в тази първа част от дисертационното изследване са основните въпроси за духовното предание на Църквата и водещите идейни насоки на богословската мисъл при формиране на патристичното учение и антропологични възгледи на светия отец. Анализът на изследваната проблематика е извършен задълбочено, коректно и в широк тематичен обхват като са разгледани различните страни и аспекти на борбата с монотелитството и формирането на православното христологическо учение в идейната рамка и утвърден религиозно-философски модел на учението на Църквата.

Втората глава на дисертационния труд (с.с.34-102) е посветена на проблематиката за „Божия промисъл и свободата на творението“ (с.с.74-124) и в нея са разгледани основните богословски идеи и концепции на св. Максим Изповедник, богатата идейна основа и широкообхватна богословска система на светия отец, в рамките на които се изгражда и неговата задълбочена и цялостна богословска антропология. В тази глава се анализира основния комплекс от въпроси, свързани с темата и предмета на изследването, които са разгледани през призмата на християнското учение за Божествения Логос и логосите на тварното битие, основните категории на антропологичното и богословско учение на св. Максим Изповедник,

ролята и мястото на динамичната връзка между Божия образ и Божието подобие в учението за личността на човека, двусъставността на човешкото битие и връзката между природа и ипостас в православното учение за човешкото личностно битие. Тук са разгледани и проблемите за предназначението на човека и богоуподобяването, за човешката воля и грехопадението, за смъртта и тайната на Боговъплъщението, за връзката и съединението на Божественото и човешкото естество в Христовата богочовешка ипостас, за съединяването на двете воли и диалектиката между тварното и нетварното в процеса на възсъединяване на човека с Бога. Тези въпроси за важни с оглед изясняване на проблематиката за синергията между човешката воля и Божията нетварна енергия и за уясняване на учението за спасението и преобразяването на човека в Христовата благодат. и съединяването с нетварната енергия на Божеството по пътя на спасението.

Третата глава от дисертационния труд (с.с.103-164) представя съдържанието на учението за синергията в богословието на св. Максим Исповедник в контекста на неговото христологично и антропологично учение. По-специално тук основният обект на изследването е представен с фокус и акцент върху богословско-догматическата рефлексия на светия отец върху богопознанието, начинът на живот на християнина в Христовата благодат, духовната аскеза и съзерцанието и съединяването с нетварната Божествена благодат. Всички тези въпроси са разгледани в духа на учението за синергията Православието, според основните истини на християнската вероизповед на Църквата в областта на православното богословие и христологическото учение на Вселенските събори. Богословските проблеми са разгледани в контекста и основната идейна рамка на християнската антропология и в контекста на аскетическото предание на Църквата и православното исихастко учение за човека. Изследваната проблематика се ситуира в тази глава в ясен систематичен порядък в утвърдените идейни граници и духовни търсения на източната гръцка патристика и византийското богословие – кападокийското учение за богопознанието и ареопагитската система, подвижническият опит на Вселенската църква и византийското исихастко богословие, чийто ключов авторитет и най-важен духовен център е именно богословието на св. Максим Исповедник.

В **заключението** към дисертационния труд са формулирани и изведени по-важните резултати от изследването и е аргументирана основната теза на научната разработка. Основните изводи от дисертационното изследване се изграждат на базата на добро познаване на досегашните научно-богословски изследвания по темата в областта на Православното богословие, патристичните изследвания и християнската философия, които са използвани в достатъчен обем и критично чрез прилагането на собствен изследователски подход към изследвания проблем.

4. Научни изводи и приносни моменти на дисертационни труд

Като цяло дисертационното изследване се движи в рамките на научния и изследователски подход на християнската философия, а анализът на основната проблематика е издържан в рамките на академичния стил и според научните стандарти за богословско и научно-критично изследване. Съдържанието е подредено логически чрез основните богословски и философски рубрики на църковната доктрина в търсене на вътрешната логическа връзка и системна цялост на християнската патристична антропология на Божия образ и очертаване на контурите на синергията между човека и Бога в благодатния път на съединението му в Христовата благодат и приобщаването към Божествения живот в нетварната божествена енергия чрез действието на Светия Дух.

Докторското изследване е структурирано в рамките на утвърдения формат за богословско-систематично и научно-критично проучване със съответните части и

необходимите атрибути на едно критично изследване, с което отговаря на изискванията за научно разработен докторантски труд.

В хода на дисертационното проучване е приложена комплексна методологична програма за изследователска работа, основана върху първичните извори и съвременните научно-критични изследвания по темата. Богословската интерпретация и критичният анализ на тези основни постановки от богословието на св. Максим Исповедник са представени коректно и с подчертано философски усет за дълбочината и мащабите на неговата богословска мисъл. Авторът демонстрира добро познаване и добросъвестно, компетентно и критично отношение към съществуващите научни концепции и изследвания по темата в българската богословска наука и чуждоезичната литература. В заключението са посочени по-важните изводи от направения опит за систематично изследване на тази трудна и трудноизследима проблематика в богословската мисъл на св. Максим Исповедник, която има решаващо значение за развитието на византийското богословие и православната исихастка духовност на Християнския изток.

5. Заключителна оценка и предложение към научното жури

1. Прегледът и внимателния прочит на представения дисертационен труд прави впечатление за добре систематизирано богословско изследване, което е проведено в рамките на добре промислен план и посредством релевантна методология и изследователски инструментариум за богословско-философско проучване на предмета, обекта и основните компоненти от темата. Изследването се движи в методологичното и изследователско поле на Християнската философия, но включва и множество елементи и подходи от областта на Нравственото богословие, християнската антропология и аскетическото учение на Църквата. Използвана е достатъчна по обем изворова и научна критична литература по темата на дисертационния труд и са направени необходимите научни изводи.

2. Налице са необходимите публикации във връзка с темата на докторското изследване и самооценка на научните приноси в автореферата към представения дисертационен труд. Авторефератът на дисертационния труд отразява коректно основните тези, представя подробно съдържанието и структурата на изследването като посочва и основните приноси на дисертацията. Налице са достатъчен брой научни публикации във връзка с темата на дисертацията, а също и конкретни резултати в хода на разработване на отделни компоненти от съдържанието в рамките на докторантурата.

3. Дисертационното изследване като цяло съответства на формулираната тема и изследователски проблем, изпълнило е успешно поставените научно-изследователски цели и задачи, а основните изводи и резултати подкрепят и аргументират тезите на автора. Въз основа на посочените достойнства и конкретни резултати от изследването оценявам положително представения дисертационен труд като отговарящ на изискванията на ЗРАС като успешно разработена докторска дисертация и препоръчвам на научното жури да присъди на Петър Узунов образователната и научна степен „доктор” по професионално направление: 2.4. Религия и теология.

12.10.2023 г.

Доц. д-р К. Нушев